

УДК 351:364+316.3.:64.066

Линдюк Сергій

ORCID iD 0000-0003-4385-1086

e-mail: rakal4722@gmail.com

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

[https://doi.org/10.33269/2618-0065-2024-1\(15\)-324-344](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2024-1(15)-324-344)

Анотація. Стаття присвячена аналізу зарубіжного досвіду забезпечення соціальної безпеки у скандинавських країнах. Досліджено ключові елементи сучасного стану процесів соціальної безпеки в Україні та шляхи можливого покращення стану її забезпечення. Розглянуто теоретичні засади термінології та практики соціальної безпеки у скандинавських країнах, визначено наслідки різного розуміння технологій безпеки та скандинавських цінностей. Проаналізовано загрози соціальній безпеці в Україні під час гібридної війни та її наслідків, вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на систему забезпечення соціальної безпеки. Виявлено, що скандинавський підхід до соціальної безпеки розділений між ідентичністю підходів, заснованих на Копенгагенській школі досліджень безпеки, і підходів з більш функціональним і об'єктивним поглядом на безпеку. Розглянуто відмінності та зв'язок концепцій з концептуальною належністю, включаючи комплексну безпеку, стійкість та управління ризиками. Виявлено закономірності оновленого та цілісного підходу скандинавських країн до безпеки (від готовності до війни до посилення уваги до криз мирного часу та захисту інфраструктури) через реформування управління (принципи відповідальності, подібності та близькості), спрямованість на більший спектр загроз (від військового вторгнення до екологічних небезпек і катастроф, спричинених людиною, і терористичних атак) та учасників безпеки (не лише військовий, державний сектор та уряди, а й цивільний, приватний сектор та громадяни). Запропоновано сучасну концепцію соціальної безпеки з позиції концепції стійкості, яка містить загальне системне уявлення про шляхи переходу від поточного становища соціальної безпеки до бажаного стійкого розвитку. З метою забезпечення соціальної безпеки обґрунтовано необхідність дотримання меж безпечного існування динамічних соціальних систем. Така концепція базується на методології ідентифікації загроз, викликів, ризиків, а також стратегування сталого розвитку з позицій соціальної безпеки й адаптивних методів забезпечення соціальної безпеки для обґрунтування середньо- та довгострокової перспективи стратегічного планування у сфері соціальної безпеки в умовах воєнного стану. Практична цінність дослідження полягає у визначенні домінуючих тенденцій забезпечення соціальної безпеки скандинавських

країн. Запропоновано основні кроки задля цього: забезпечення відновлення та стійкості системи соціальної безпеки, орієнтованої на людину; стійкість має пронизувати розширену концепцію соціальної безпеки в Україні тощо. Розроблено рекомендації щодо концептуальних засад забезпечення соціальної безпеки в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: безпека, соціальна безпека, державна політика, соціальна політика, воєнний стан, стратегія, загрози, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. У сучасних складних умовах сутність дефініції «соціальна безпека» набула нового системного та глибинного сенсу захищеності життєво важливих інтересів від ризиків, загроз та небезпек, спричинених також і воєнною агресією. Загрози соціальній безпеці набирають нових обрисів – від проблем фізичного виживання до психологічного відновлення.

Воєнний стан завжди є надзвичайною ситуацією, яка потребує від держави та суспільства особливих зусиль у забезпеченні безпеки своїх громадян. Однак важливо розуміти, що безпека під час воєнних конфліктів не обмежується лише воєнними аспектами, а також включає й соціальні питання.

Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року та його 17 цілей сталого розвитку визначають низку ключових цілей розвитку як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються, щоби покінчити з бідністю, захистити планету та забезпечити процвітання для всіх. Серед пріоритетів, узгоджених державами-членами, є соціальний захист, який згадується в порядку денному як «основний засіб захисту всіх осіб і сімей від соціальних непередбачених обставин і ринкових ризиків протягом усього життєвого циклу» [1].

Необхідність прискорення трансформації систем соціальної безпеки актуалізувалася і в аспекті пандемії та війни в Україні, щоб забезпечити відновлення та стійкість, які орієнтовані на людину, зокрема в площині належного соціального захисту, доступу до пенсій, допомоги з безробіття, медичного страхування та інших, гарантованих державою виплат.

Оскільки забезпечення соціальної безпеки – складне завдання, що потребує виваженої соціальної політики держави та згуртованості самого суспільства, і зважаючи на значні

проблеми у цій сфері, актуальним видається дослідження та аналіз зарубіжного досвіду забезпечення соціальної безпеки в умовах воєнного стану й обґрунтування кращих практик вирішення проблем у цій сфері для їх імплементації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні значно зросла кількість наукових досліджень і публікацій з проблем забезпечення соціальної безпеки, зокрема в умовах воєнного стану. Досліджували зазначену проблематику ряд учених.

Автори книги [2] дослідили теоретичні засади термінології та практики соціальної безпеки у скандинавських країнах, а також оцінили наслідки різного розуміння технологій безпеки та скандинавських цінностей. Вони деталізували, як безпека формується, впроваджується та реалізується в країнах Північної Європи.

У Порядку денному ООН на період до 2030 року [1] системи соціального захисту визнаються ключовим засобом досягнення цілей сталого розвитку (далі – ЦСР). Декілька ЦСР і цільових завдань називають соціальний захист життєво необхідною умовою їх успішної реалізації. Кожна ЦСР і ціль відповідають одному або декільком положенням міжнародних договорів з прав людини. У цьому контексті розглядатимемо важливість використання сталого розвитку як дорожньої карти для впровадження державної політики і практики соціальної безпеки.

3. Варналій, О. Чеберяко, Н. Медведкова [3] здійснили аналіз інституційного і нормативно-правового забезпечення соціального захисту людини в умовах війни – у сферах економічних відносин, інституціоналізації трудових відносин, організаційного механізму регулювання ринку праці, міграції; дослідили зарубіжний досвід у цих сферах, виокремивши такі моделі, як американська, європейська та національна. Вони запропонували практичні рекомендації удосконалення інституційного і нормативно-правового забезпечення соціального захисту людини в умовах війни за такими напрямками: слід забезпечити на центральному рівні інтеграцію соціальної складової у стратегію реалізації суспільних реформ; важливо передбачити норми суспільного демократичного контролю у

нормативно-правових актах; система державного управління забезпечення соціальної безпеки України має формуватися на засадах підтримки розвитку економіки та впровадження національної соціальної системи.

У праці [4] колектив авторів дослідив теоретичні та методологічні засади формування і реалізації державної політики забезпечення соціальної безпеки. Вчені проаналізували стан і виклики конвергенції соціального розвитку й безпеки України та ЄС, ідентифікували чинники й функціональні особливості розвитку соціальної сфери та формування системи соціальної безпеки України, обґрунтували стратегічні напрями конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС в євроінтеграційному процесі. Інструменти та засоби імплементації соціального діалогу вони визначили як базис формування системи соціальної безпеки України.

Цікавими для дослідження є роботи О. Waever [5], в яких він намагався розірвати зв'язок між суспільством і державою, визнавав розвиток суспільства як самостійний об'єкт безпеки (більше не онтологічно підпорядкований державі), а суспільних акторів – як потенційних гравців у сфері безпеки. Суспільство визначав як соціальну одиницю для аналізу, тобто як інтерсуб'єктивно сприйняту націю, чи будь-яку іншу форму спільноти, яка є джерелом ідентичності для нації. Ця артикуляція своєю чергою засвідчила ще одну зміну в теорії про соціальну безпеку, звернувши увагу на ідентичність. Для нього поняття «соціальна безпека» визначається як «захист спільноти від уявної загрози її ідентичності» [6, с. 581]. Таким чином, соціальна безпека стала синонімом безпеки ідентичності.

На думку Т. Theiler [7, с. 107], сек'юритизація в контексті соціальної безпеки означає: визначити загрозу соціальному та культурному виживанню спільноти і стратегію її усунення і, таким чином, зробити суспільство безпечним... Надзвичайні ситуації з ідентифікацією зумовлюють відповідну готовність підтримувати надзвичайні заходи поза «нормальною» політикою. Він конкретизує аспекти сек'юритизації: як це відбувається, що необхідно, аби це сталося, чого достатньо для того, щоб це сталося, хто є аудиторією.

В. Sundelius більш конкретно зазначив, що «головним чином на карту поставлена не національна територія, а здатність уряду та громадянського суспільства функціонувати, необхідність підтримувати критичну інфраструктуру, демократичне врядування, яке демонструє певні базові цінності тощо» [8, с. 26].

Соціальна безпека зосереджується на критичних, життєдайних функціях разом із суспільними цінностями та їх збереженням. По суті соціальна безпека означає здатність суспільства функціонувати [9, с. 26]. Визначена вона як здатність суспільства підтримувати основні соціальні функції, захищати життя та здоров'я громадян, а також задовольняти основні потреби громадян у різноманітних стресових ситуаціях і пов'язана з концепцією «стійкість».

Проте багатозначність розуміння дослідниками ключових теоретичних, методологічних і практичних питань забезпечення соціальної безпеки не повною мірою висвітлюють концептуальні засади забезпечення соціальної безпеки в умовах війни. З огляду на зазначене та актуальність проблеми забезпечення соціальної безпеки в сучасних умовах аналіз зарубіжного досвіду з цих питань дасть змогу обґрунтувати прогресивний досвід та імплементувати його в Україні.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити і проаналізувати зарубіжний досвід забезпечення соціальної безпеки в умовах воєнного стану та обґрунтувати кращі практики вирішення проблем у цій сфері для їх імплементації в Україні.

Методи дослідження. Теоретичну і методологічну основи роботи становлять загальні положення, принципи й методи сучасної економічної теорії та управління. У дослідженні використано такі методи дослідження, зокрема: абстрактно-логічного аналізу – для визначення сутності поняття «соціальна безпека» та обґрунтування структури механізму забезпечення соціальної безпеки; наукового спостереження – для збору необхідної інформації про об'єкт дослідження. Крім того, застосовано описовий метод – для обґрунтування доступних для спостереження основних викликів та загроз; системний підхід – для вивчення зв'язків між соціальною

безпекою та Цілями сталого розвитку; метод порівняння – для порівняння законодавства щодо забезпечення соціальної безпеки населення України та досліджуваних скандинавських країн; структурно-функціональний метод – для виявлення ознак соціальної захищеності людини.

Окрім зазначених вище, використано методи: сходження від абстрактного до конкретного, індукції та дедукції, історичний, логічний тощо. Це дало змогу досягти означеної мети та підтвердити вихідну гіпотезу.

Виклад основного матеріалу. Все більше посилюється увага до власної вразливості та безпеки громадянського суспільства, зокрема й соціальної, під час війни.

Під соціальною безпекою Ю. Харазішвілі та О. Грішнова розуміють «стан соціальної сфери, за якого забезпечуються висока якість життя населення (матеріальний рівень і соціальні складові), захищеність основних життєво важливих демовідновлювальних процесів (незалежно від впливу реальних і потенціальних, внутрішніх та зовнішніх загроз), можливість здобуття якісної освіти і відсутність загроз здоров'ю та життю людини» [10]. Вчені в системі соціальної безпеки виокремлюють такі основні складові: рівень життя (матеріальне забезпечення якості життя); демографічна складова (захищеність демовідновлювальних процесів) і соціальна складова якості життя (можливості збереження здоров'я, здобуття освіти, безпечного життя) [10].

Війна в Україні спричиняє серйозні загрози для безпеки населення на всіх рівнях: «від прямих загроз фізичній безпеці людей (напади, насильство, тортури, вбивства, розорення міст та сіл, насильницьке переміщення населення, пошкодження житлових будівель та інфраструктури) до знищення й руйнуванням житла, інфраструктури, підприємств та іншого майна, що призводить до економічної нестабільності та залежності від гуманітарної допомоги» [11, с. 12].

Детально про загрози соціальній безпеці в Україні під час гібридної війни та її наслідків (зросли кількісно та за масштабами) зазначила у своїй праці О. Новікова [12]. Вона виокремлює такі загрози соціальній безпеці, як: «втрати життів через воєнні дії та наслідки війни; втрати здоров'я через війну

та її наслідки; психологічне травмування через втрату життя та здоров'я близьких, рідних, знайомих; втрати роботи; втрати (руйнування) житла; різке зростання і поширення бідності; зниження вартості робочої сили; зниження рівня та якості життя; брак медичних послуг, ліків та допомоги у відповідності до зростання потреб у них; обмеження у здобутті якісної освіти через воєнні загрози, руйнування освітньої інфраструктури, брак викладачів тощо; різке падіння купівельної спроможності населення, обмеження споживчого попиту населення; поглиблення демографічної кризи внаслідок незворотних втрат населення через війну і міграцію; зростання агресії, злочинності, мародерства у соціально небезпечному середовищі, посилення небезпек через розповсюдження зброї; зниження ролі профспілок у захисті трудових прав працюючих; незорієнтованість інформаційної політики держави на подолання загроз соціальній безпеці; неефективність протидії загрозам інформаційній безпеці, спрямованим на маніпулювання свідомістю людини; дискомфортне, тривожне, панічне самопочуття людини в умовах війни; вимушена міграція за межі країни від загроз життю і здоров'ю; добровільна міграція за межі країни для кращого життя та самореалізації; значне зниження соціальних та трудових прав і гарантій; різке погіршення соціально-економічного становища; різке поширення тіньової та неформальної зайнятості; зміна стратегій людини з перспектив розвитку на можливості виживання; страх втрати країни; втрати соціальних зв'язків, соціальна дезадаптація, дезінтеграція; інтенсифікація прекарної зайнятості; значна втрата мотивацій для особистого розвитку; поглиблення розриву між освітніми і професійно-кваліфікаційними рівнями працівників; поширення і розгортання міжконфесійних конфліктів; зростання соціальної нерівності у суспільстві; нерозвиненість особистої відповідальності за збереження життя і здоров'я та культури безпеки. Кожна з цих загроз визначає втрати, погіршення, зростання і поширення негативних наслідків обмеження, поглиблення кризових явищ, зниження, падіння, незорієнтованість» [12, с. 56–57].

«Соціальна безпека людини формується через вплив

зовнішніх та внутрішніх чинників та забезпечується завдяки безпековому середовищу як суспільством і державою, так і безпосередньо людиною. Внутрішні чинники безпекового середовища, які залежать від людини визначають її усвідомленість щодо цінності життя, самозбереження, самозахисту та саморозвитку, її власну відповідальність за спосіб життя, здоров'я, благополуччя, а також її внесок у суспільну безпеку. Саме досягнення успіху у забезпеченні соціальної безпеки людини вимагає нових інноваційних та конструктивних підходів, які дозволяють людині зберегти життя, вистояти в умовах війни, адаптуватися, зміцнити та відновити повноцінне життя в складних умовах і показати здатність до розвитку» [12, с. 57–58].

Вплив зовнішніх чинників на забезпечення соціальної безпеки людини, пов'язаний із суспільством і державою, їх націленістю на створення безпечних і гідних умов життєдіяльності та життєзабезпечення громадян країни й реалізацію прав, гарантій, свобод та інтересів людини. У будь-якому разі державні та громадські інституції несуть відповідальність за реалізацію прав на безпеку людини, безпечне існування та розвиток, усунення причин дії загроз життю та здоров'ю людини. Вони несуть відповідальність за економічний добробут громадян, рівень та якість життя, надання освітніх та медичних послуг, а також за попередження та ліквідацію інформаційних загроз, небезпечного екологічного оточення тощо [12, с. 60].

Воєнний конфлікт змушує людей до внутрішнього чи зовнішнього переміщення. Це зумовлює їх вразливість і призводить до проблем із доступом до житла, їжі, води, медичної допомоги та інших основних потреб. Воєнні події мають серйозний вплив на зайнятість населення в країні, порушують стабільність функціонування економіки, з огляду на що відбувається втрата робочих місць. Знищується та пошкоджується інфраструктура, зокрема дороги, мости, електричні мережі та інші комунікації. Багато підприємств пошкоджені, знищені, припиняють свою діяльність або зменшують масштаби виробництва через небезпеку для персоналу, втрату ринків збуту та невпевненість в

майбутньому. Це створює негативну ситуацію на ринку праці, збільшує безробіття та ускладнює зайнятість. Воєнні події спричинили вимушене переміщення населення, яке потребує негайної допомоги та притулку. Люди, які втратили свої робочі місця через воєнний конфлікт, стають безробітними і можуть мати обмежений доступ до нових робочих місць. Мобілізація населення для служби в Збройних Силах України спричиняє нестачу трудових ресурсів у сферах діяльності, в яких традиційно працюють чоловіки [13, с. 78].

Як приклад, забезпечення ефективної зайнятості в умовах війни є складним завданням, але деякі заходи можуть допомогти зменшити негативні наслідки, сприяти зайнятості населення та полягають у: розробленні спеціальних імпульсних програм для стимулювання економіки в умовах війни, що містять інвестиції в інфраструктуру, підтримку малих і середніх підприємств, створення нових робочих місць та фінансову допомогу постраждалим галузям економіки; наданні підприємствам фінансової та консультативної підтримки для виживання та продовження діяльності в умовах війни (субсидії, податкові пільги, кредитування та технічна допомога); розвитку альтернативних галузей економіки, які не сильно залежать від воєнного конфлікту, зосередження на розвитку сільського господарства, туризму, послуг, наукових досліджень або інноваційних галузей з метою створення нових робочих місць та збалансування економіки; підтримці самозайнятих осіб та малих підприємств, які здатні бути більш гнучкими в умовах війни. Це може включати надання технічної підтримки, доступ до фінансової підтримки та сприяння доступу до ринку, податкові пільги та спрощену процедуру реєстрації [13, с. 78].

Соціальний захист складається зі стратегій і програм, розроблених для зменшення бідності та вразливості шляхом сприяння ефективним ринкам праці, зниження ризику для людей і підвищення їх здатності керувати економічними та соціальними ризиками, такими як безробіття, відчуження, хвороба, інвалідність і старість [14].

Розглянуті скандинавські концепції безпеки відкривають більш широкий перелік загроз суспільству, зокрема тероризм та організовану злочинність, збої в інфраструктурі, злами в ІТ,

кампанії з дезінформації, великі аварії, екологічні катастрофи та міграцію [2, с. 3].

Як свідчить джерело [15], нові дослідження безпеки мають низку конструктивістських, рефлексивних та міждисциплінарних поглядів на соціальну безпеку та включають емпіричні та теоретичні дослідження ряду проблем. Наявні та нові програми містять процеси конструювання загроз та сек'юритизації, розширення діапазону дискурсів та практик, пов'язаних із соціальною безпекою, взаємодію та взаємну побудову суспільних цінностей та дій уряду, технології безпеки та поведінку акторів, а також легітимне управління безпекою.

Що ж до скандинавського підходу, думка академічної спільноти розділена між ідентичністю підходів, заснованих на Копенгагенській школі досліджень безпеки, і підходів з більш функціональним і об'єктивним поглядом на безпеку [2, с. 5]. Копенгагенська школа вивчення безпеки вказує на «здатність суспільства зберігати свою сутнісну природу за мінливих умов і можливих або реальних загроз» [5, с. 23]. Представники іншого підходу наголошують на безпеці як транснаціональному захисті взаємозалежних інфраструктур соціальної безпеки [16–17].

Загалом соціальна безпека спрямована на захист основних цінностей суспільства від широкого спектра навмисних і ненавмисних загроз. Цей підхід передбачає низку державних і приватних реакцій на такі загрози та реалізує такі моделі управління, які охоплюють сектори політики та різні рівні управління. Іноді цей підхід супроводжується ідеєю скандинавських цінностей, які варто захищати [2, с. 5].

Використання поняття «соціальна безпека» як відправної точки дає змогу досліджувати відмінності від конкретного підходу та пов'язувати концепції з концептуальною належністю, зокрема комплексну безпеку, стійкість та управління ризиками. Такий онтологічний підхід вчених до соціальної безпеки здебільшого є конструктивістським за орієнтацією, тобто увага зосереджена не на понятті «безпека», а на тому, як певні підходи «стають можливими», а також «що вони роблять». Унаслідок цього у скандинавському регіоні виявилися значні концептуальні збіги, пов'язані з поняттям соціальної безпеки. Нині нові концепції соціальної безпеки є

менш революційними і більш еволюційними. Різні траєкторії Концепції безпеки в скандинавському регіоні є унікальними для кожної країни, але всі вони представляють зміни у способах концептуалізації та дій у сфері безпеки, що має наслідки для політики, влади та згуртованості в Північному регіоні [2, с. 5–6].

Зв'язок традиційних скандинавських цінностей у сфері добробуту з потенційним підходом до спільної безпеки демонструє, що у деяких скандинавських країнах (Швеції та Фінляндії, певною мірою в Норвегії) система соціального забезпечення та соціальної безпеки перетиналася з логікою того, як організувати національну оборону під час холодної війни. Так, поняття «тотальна оборона» було ідеалом, який передбачав, що практично всі аспекти суспільного планування та надання державних послуг у мирний час повинні бути інтегровані в оборонну політику та узгоджені з цілями бойової готовності. Політика щодо державного житла, охорони здоров'я, будівництва доріг, управління постачанням тощо мала воєнний вимір і мала розроблятися не лише для цілей соціального забезпечення, а й з урахуванням сценаріїв вторгнення та того, як краще мобілізувати суспільство та його громадян з метою оборони [2, с. 7]. У Фінляндії в основу соціальної безпеки покладено низку стратегій безпеки у концепції, зокрема «всеосяжна безпека», а пізніше «стійкість», які мали більш широкий вплив на реальну практику безпеки на місцях [2, с. 14].

Як стверджують Lundin P. та інші, у Швеції логіка добробуту та війни з часом стала нероздільною. Це посилювало оборонну культуру, що своєю чергою ускладнило і не дало змоги суттєво змінити загальні оборонні структури після холодної війни. Під час холодної війни безпека та оборона зазвичай належали державі, отже, вони мали тенденцію дотримуватись практичної логіки зверху вниз: від уряду та парламенту через цивільні та військові установи до регіональних окружних рад та місцевих муніципалітетів і компаній. Здебільшого завдяки особливому переплетенню соціального забезпечення та оборони, про що зазначалось раніше, довіра громадян до органів влади та служб безпеки також була традиційно сильною у скандинавському регіоні [18, с. 14].

Водночас, якщо у Сполучених Штатах Америки і Великій Британії приватні фірми відіграють значну роль у забезпеченні соціальної безпеки, а їх аутсорсинг став майже практикою, то у скандинавських країнах такі компанії залучаються до так званих державно-приватних партнерств, особливо у сферах критичної інфраструктури та управління ризиками [19].

У більшості скандинавських країн реагування на безпеку після холодної війни та обов'язки управління передані, враховуючи моделі управління, водночас центральні уряди зберігають значний рівень контролю, відповідальність поширилася вниз на суспільство. Сформульовано це було як принципи відповідальності, подібності та близькості для роботи з місцевою безпекою, що нагадує те, як історично організовувалися моделі соціального забезпечення та оборони. Крім того, у таких країнах, як Норвегія, безпека все більше порівнюється із забезпеченням самого соціального забезпечення [2, с. 8].

По суті соціальна безпека стосується здатності суспільства функціонувати під примусом, вбудованості суспільств у транснаціональний контекст, взаємозалежності суспільних інфраструктур та цілісного бачення щодо безпеки.

Отже, скандинавські країни зробили загальний організований крок до оновленого та цілісного підходу до безпеки (від готовності до війни до посилення уваги до криз мирного часу та захисту інфраструктури), реформували управління та організаційні стандарти управління кризами (наприклад, уже згадані принципи відповідальності, подібності та близькості), що спрямовані на набагато більший спектр загроз (від військового вторгнення до екологічних небезпек і катастроф, спричинених людиною, і терористичних атак) та учасників безпеки (не лише військовий, державний сектор та уряди, а й цивільний, приватний сектор і громадяни) [2, с. 10]. Споріднені концепції пояснюють роздвоєння досліджень соціальної безпеки. Скандинавські дослідники «сприяли зміщенню значення соціальної безпеки з ідентичності суспільства в контексті міграції на стійкість суспільства в контексті кризи» [21, с. 12].

Так, 2019 року ухвалено оновлену Стратегію Північної

ради щодо соціальної безпеки. Хоча в ній не міститься радикально нових ідей, проте пропонується надати лідерам «чіткий мандат», якщо йдеться про «скандинавське співробітництво у закордонних справах і політику безпеки, включаючи скандинавське співробітництво щодо соціальної безпеки та планування на випадок надзвичайних ситуацій» [20].

Поняття ризику та управління ризиками часто змішуються з концепціями соціальної безпеки, зокрема, якщо остання використовується для охоплення цілей, які орієнтовані на вразливості суспільства [19]. Мобілізація для соціальної безпеки є міжгалузеву, транскордонною та багаторівневою діяльністю. Тобто суспільна безпека пропонує спосіб концептуального уявлення про те, що відбувається в сьогоdnішній практиці соціальної безпеки, і зосереджується на референтному об'єкті середнього рівня основних життєдайних функцій суспільства. Важливим є дослідження галузевих функцій суспільства та того, як організовується безпека, щоб забезпечити їх збереження в момент часто непередбачуваних загроз. Запропоновано суб'єктивне поняття «загрози» і «кризи». Соціальна безпека свідчить про особливий підхід до концептуалізації безпеки та дії щодо безпеки у практичних термінах, що створює концептуальну основу для виявлення широкого спектра різноманітних ініціатив безпеки.

Акцент соціальної безпеки на широкому спектрі інструментів державного управління, необхідних для забезпечення безпеки (від інвестицій у запобігання поведінкам до правил безпеки харчових продуктів і співпраці поліції), добре вписується в інструментарій політики ЄС. Для практиків соціальну безпеку можна розглядати як частину природного прогресу управління. Згідно з цією логікою внутрішній ринок став основою для співпраці; у міру поглиблення інтеграції низка негативних зовнішніх ефектів потребує реагування [9, с. 31].

Важливим для нашого дослідження є передовий досвід скандинавських країн. У них, як і в інших країнах світу, соціальна безпека стала формуватися навколо досить цілісної концептуалізації того, що становить загрозу, а також низки державних кроків, необхідних для їх вирішення.

У скандинавському регіоні нині спостерігається загальна зміна дискурсів, практики та технологій, які пов'язують не з традиційною обороною чи мисленням про війну, а з поняттями «суспільна безпека», «всебічна безпека», «стійкість», «управління ризиками», «управління кризами» або «управління надзвичайними ситуаціями» та «громадська безпека». Ці рамки змінюють те, що означає забезпечувати безпеку на інший тип реакції суспільства, пропонують різні типи владних ієрархій і залучають широке коло суб'єктів – від державних до приватних та окремих громадян [2, с. 3]. Підходи до стійкості призводять до превалювання реактивної, спеціальної та потенційно недемократичної безпеки.

У деяких аспектах «ідея стійкості... вже була інкапсульована в академічній концептуалізації соціальної безпеки» [21, с. 8]. Насправді, стійкість за контекстом є ближчою до кризового менеджменту в тому сенсі, що останній створив інтелектуальну можливість того, що не всім загрозам можна запобігти. Таким чином, необхідно вжити підготовчі дії для того, щоб суспільство «витримало, відновилося та пом'якшило наслідки екстремальних природних та антропогенних небезпек» [2].

Криза важлива тією мірою, в якій вона проливає світло на здатність суспільства протистояти низці загальних викликів управління: виявлення, визначення сенсу, ухвалення рішень і відновлення. Щодо цього безпека суспільства та управління кризами зосереджуються на ймовірних наслідках кризи або явної загрози об'єктам безпеки в суспільстві; а саме – цінності, демократичні інститути та інші фундаментальні суспільні особливості. Дійсно, в умовах сьогодення концепція «криза» закріпилася як споріднена категорія до соціальної безпеки. Ефективне управління кризою тісно пов'язане з поняттям «безпечні суспільства». Кризифікація співпраці потребує способів ухвалення рішень і процедур координації у сфері соціальної безпеки.

Аналізуючи позитивний досвід європейських країн учені наголошують на важливості «модернізації системи соціально-трудових відносин на основі належного становлення, поширення і розвитку соціального діалогу у формі

тристороннього інституту погодження головних параметрів економічної і соціальної політики, умов праці та рівня її оплати. Це актуалізує завдання обґрунтування концептуальних засад і прикладних інструментів імплементації соціального діалогу як базису встановлення системи соціальної безпеки України» [4, с. 7].

Важливе значення, зокрема в кризових умовах, має процес інституціоналізації соціальної безпеки, що здатна:

- сформувані прозорі та єдині, визнані та усвідомлені всіма суб'єктами нормативно-правові акти, а також статусні (формальні та неформальні) правила і умови поведінки;

- забезпечити якісне стратегічне управління, тактичне і стратегічне планування розвитку системи соціальної безпеки, впровадження запланованих змін, а також гарантувати незворотність запланованих заходів;

- збалансувати поступ основних елементів державної, публічної і приватної інфраструктури в соціальній сфері та сфері соціальної безпеки;

- посилити дію не лише нормативно-правових актів, а й інших формальних та неформальних інститутів;

- формувати систему зі складових інституціоналізації, яка закономірно більш стійка до впливу ендегенних й екзогенних загроз, характеризується високим рівнем природності та резистентності до політичної та економічної ситуації в країні, дії викликів та загроз глобалізації [22].

Концептуальні підходи досліджуваних скандинавських країн важливо поєднувати з практичним поглядом на те, як сьгоднішні концепції безпеки формують політику, практику, відносини влади та перспективи співпраці як усередині скандинавських країн, так і між ними, та імплемувати в Україні. Особливо важливо, щоб концепція стійкості пронизувала розширену концепцію забезпечення соціальної безпеки в Україні.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, досліджені концепції демонструють різні вектори: перший вивчає внутрішню суб'єктивну конструкцію та захист ідентичності, другий розвивається в руслі об'єктивістських

онтологій, зосереджених на неминучих загрозах «там» і необхідному захисті систем підтримки життя. Дві версії соціальної безпеки, які використовуються в дослідженнях, узгоджуються щодо основного принципу – аналітичного фокусу на суспільствах, а не території. Перша версія пропонує індуктивні, суб'єктивістські дослідження ідентичностей як ключового референтного об'єкта. Інший використовує більш позитивістський, об'єктивно орієнтований аналіз збереження суспільства, яке символізують життєдайні системи як референтний об'єкт.

Від підтримки стабільності до забезпечення змін у соціальній сфері: система соціальної безпеки сприятиме національній стійкості в Україні. Однак небагато (якщо такі є) англomовних публікацій зосереджуються на ролі соціальної безпеки в розбудові стійкості суспільства.

Україна забезпечує надзвичайно динамічний і складний контекст для вивчення забезпечення соціальної безпеки. Вибір стійкості як основної теоретичної основи виправданий підвищенням інтересом до цієї концепції на міжнародній арені. Дійсно, нещодавно стійкість стала популярною у стратегіях і програмних документах міжнародних акторів у сферах розбудови миру та державного будівництва, врегулювання криз, розвитку та гуманітарної допомоги, водночас набуваючи значення в політиці національної безпеки.

Основними кроками забезпечення соціальної безпеки є необхідність:

– забезпечення відновлення та стійкості системи соціальної безпеки, орієнтованої на людину;

– для просування сталого розвитку важливо встановити потребу в універсальних системах соціальної безпеки для окремих осіб і суспільства;

– формування цінностей соціальної безпеки, серед яких є інвестиції і важелі для досягнення сталого та стійкого розвитку;

– визначення глобальних тенденцій, практичних інструментів та передового досвіду в забезпеченні соціальної безпеки, зокрема пов'язаного з розбудовою національної соціальної стійкості;

– обґрунтування конкретних політичних кроків, необхідних для розроблення, фінансування та впровадження відповідних національних систем соціальної безпеки;

– використання інструментів, засобів та підходів для практичного сприяння розбудові системи соціальної безпеки, яка відповідає б чинному законодавству.

Підхід до стратегічного планування має включати різні методи та прийоми, більш повні та більш чутливі до критичної невизначеності багатьох змінних, які планування має враховувати. Це означає визнання основних засад стратегічного плану, які можуть визначити його успіх. Реалізація стратегічного підходу до забезпечення соціальної безпеки, що наголошує на методах і техніках, дасть змогу відіграти важливі та корисні ролі, периферійні щодо процесу розроблення та реалізації стратегії.

Враховуючи досліджений досвід скандинавських країн, слід зазначити, що забезпечення соціальної безпеки є важливим вектором державної політики. Ефективність її значною мірою визначається станом розробленості теорії соціальної безпеки та рівнем упровадження, а також застосування відповідних моделей, механізмів, методів, методик, принципів тощо. Реалізовуючи державну політику забезпечення соціальної безпеки, слід враховувати геополітичну ситуацію і тенденції до її зміни, глобалізаційні процеси у світі, виклики, загрози, ризики, небезпеки реалізації інтересів держави, реальні й прогностичні можливості держави та ряд інших чинників, які впливають і будуть впливати на забезпечення стійкого розвитку України у перспективі.

Необхідні додаткові дослідження для подальшого розвитку об'єктивістсько-орієнтованої версії соціальної безпеки для уникнення певних пасток.

Перспективами досліджень є аналіз інституційного забезпечення державної політики забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни й повоєнного відновлення та обґрунтування кращих практик вирішення проблем у цій сфері.

Список використаних джерел

1. UN Transforming our world : the 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015. URL :

- <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення : 12.02.2024).
2. Edited By Larsson S., Rhinard M. Nordic societal security convergence and divergence. 2021 URL : <https://www.taylorfrancis.com/pdfviewer/> (дата звернення : 24.02.2024).
 3. Варналій З. С., Чеберяко О. В., Медведкова Н. С. Інституціональні засади формування державної політики забезпечення соціальної безпеки людини у воєнний період. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2023. № 9(310). С. 81–89. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1873017> (дата звернення : 24.02.2024).
 4. Стратегія та засоби конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС у процесі євроінтеграції : монографія / за ред. Васильців Т. Г., Лупака Р. Л. Львів : Видавництво ННВК «АТБ», 2018. 303 с. URL : https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Ekonomiky/Docs/2019_Strateliya_zasoby_Lupaka.pdf (дата звернення : 21.02.2024).
 5. Waever Ole. «Societal Security : The Concept». In Identity, Migration, and the New Security Order in Europe, edited by Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup, and Pierre Lemaitre. 1993. London : Pinter. P. 17–40.
 6. Waever O. The Changing Agenda of Societal Security. *Globalization and Environmental Challenges : Reconceptualizing Security in the 21st Century*. 2008. P. 581–593. URL : https://www.researchgate.net/publication/226042697_The_Changing_Agenda_of_Societal_Security (дата звернення : 10.02.2024).
 7. Theiler T. Societal Security. In M. Dunn Cavelty & V. Mauer (Eds.). *The Routledge Handbook of Security Studies*. 2009. London : Routledge.
 8. Sundelius B., Grönvall, J., Hamilton D., eds. *Protecting the Homeland: European Approaches to Societal Security-Implications for the United States*. 2006. Washington, DC : Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins University.
 9. Rhinard M. Societal Security in theory and practice. Nordic societal security convergence and divergence 2021. Edited By Larsson S., Rhinard M. URL : <https://www.taylorfrancis.com/pdfviewer/> (дата звернення : 24.02.2024).
 10. Харзішвілі Ю. М. Системна безпека сталого розвитку : інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації : монографія. Київ, 2019. 304 с.
 11. Варналій З. С., Чеберяко О. В., Медведкова Н. С. Соціальна безпека людини в умовах війни : сучасний стан та шляхи. *Економіка і регіон*. 2022. Т. 3(86). С. 6–14.
 12. Новікова О. Ф. Формування соціальної безпеки людини на засадах резильєнтності в умовах гібридної війни. *Соціальна безпека людини в умовах війни : сутність, особливості та шляхи забезпечення* : матеріали круглого столу, 28–30 червня 2023 р. Київ-Одеса : Знання України. 2023. С. 54–62.
 13. Познанська І. В. Соціальна безпека людини в умовах війни в контексті ефективності зайнятості населення. *Соціальна безпека людини в умовах війни : сутність, особливості та шляхи забезпечення* : матеріали круглого столу 28–30 червня 2023 р. Київ-Одеса : Знання України. 2023. С. 77–79.
 14. World Bank. *Social Protection Sector Strategy Paper : From Safety Net to Springboard*. 2001. Washington DC, USA.
 15. *The Routledge Handbook of New Security Studies*. Burgess J. Peter (Ed.). 2010. London : Routledge.
 16. Sundelius B. A Brief on Embedded Societal Security. *Information and Security*. 2006. № 17. P. 23–37.
 17. Burgess J. Peter. The Future of Security Research in the Social Sciences and Humanities. 2014. *European Science Foundation*. URL : http://archives.esf.org/fileadmin/Public_documents/Publications/future_security_research.pdf (дата звернення : 14.02.2024).
 18. Lundin P., Stenlås N., Gribbe J. eds. *Science for Welfare and Warfare: Technology and State Initiative in Cold War Sweden*. 2010. Sagamore Beach, MA : Science History Publications.
 19. Petersen K. L. Risk Analysis : A Field within Security Studies? *European Journal of International Relations*. 2012. № 18(4). P. 693–717.
 20. Nordic Paда. *Nordic Council Strategy on Societal Security : Adopted at the Session of the Nordic Council*. 30 October 2019. Stockholm.
 21. Bigo D., Martin-Maze M. D4.1 Report on Theory and Methodology for Mapping of Societal Security Networks. 2014. Source : Societal Security Network.

22. Варналій З. С. Особливості соціальної безпеки людини в умовах війни та повоєнного відновлення. *Соціальна безпека людини в умовах війни : сутність, особливості та шляхи забезпечення* : матеріали круглого столу, 28–30 червня 2023 р. Київ-Одеса : Знання України. 2023. 89 с.

References

1. UN (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Retrieved from <https://sdgs.un.org/2030agenda> [in English].
2. Nordic societal security convergence and divergence (2021). Edited By Larsson, S., Rhinard, M. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/pdfviewer/> [in English].
3. Varnalii, Z. S., Cheberiaiko, O. V., Miedviedkova, N. S. (2023). Instytutsionalni zasady formuvannia derzhavnoi polityky zabezpechennia sotsialnoi bezpeky liudyny u voieniyni period [Institutional foundations for forming the state policy for ensuring human societal security during the war period]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, 9(310), 81–89. Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1873017> [in Ukrainian].
4. Vasylytsya, T. H., Lupaka, R. L. (2018). *Stratehiia ta zasoby konverhentsii systemy sotsialnoi bezpeky Ukrainy ta YeS u protsesi yevrointehratsii* [Strategy and means of convergence of the societal security system of Ukraine and the EU in the process of European integration]. Vydavnytstvo NNVK «ATB». Retrieved from [https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Ekonomiky/Docs/2019 Stratehiya zasoby Lupaka.pdf](https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Ekonomiky/Docs/2019%20Stratehiya%20zasoby%20Lupaka.pdf) [in Ukrainian].
5. Waever, O. (1993). «Societal Security: The Concept». In *Identity, Migration, and the New Security Order in Europe*, edited by Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup, and Pierre Lemaitre, 17–40. London: Pinter [in English].
6. Waever, O. (2008). The Changing Agenda of Societal Security. *Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/226042697> The Changing Agenda of Societal Security [in English].
7. Theiler, T. (2009). Societal Security. In M. Dunn Caveltly & V. Mauer (Eds.), *The Routledge Handbook of Security Studies*. London: Routledge [in English].
8. Sundelius, B., Grönvall, J., Hamilton, D., eds. (2006). *Protecting the Homeland: European Approaches to Societal Security-Implications for the United States*. Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins University [in English].
9. Rhinard, M. (2021). Societal Security in theory and practice. *Nordic societal security convergence and divergence*. Larsson S., Rhinard M. (Ed). Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/pdfviewer/> [in English].
10. Kharazishvili, Yu. M. (2019). *Systemna bezpeka staloho rozvytku: instrumentarii otsinky, rezervy ta stratehichni stsenarii realizatsii* [System security of sustainable development: assessment toolkit, reserves and strategic implementation scenarios]. Kyiv [in Ukrainian].
11. Varnalii, Z. S., Cheberiaiko, O. V., Miedviedkova, N. S. (2022). Sotsialna bezpeka liudyny v umovakh viiny: suchasnyi stan ta shliakhy [Human societal security under the war: current state and ways of provision]. *Ekonomika i rehion*, 3(86), 6–14. [in Ukrainian].
12. Novikova, O. F. (2023). Formuvannia sotsialnoi bezpeky liudyny na zasadakh rezilientnosti v umovakh hibrydnoi viiny [Formation of human societal security on the basis of resilience in conditions of hybrid warfare]. *Sotsialna bezpeka liudyny v umovakh viiny: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy zabezpechennia*. Kyiv-Odesa: Znanntia Ukrainy [in Ukrainian].
13. Poznanska, I. V. Sotsialna bezpeka liudyny v umovakh viiny v konteksti efektyvnosti zainiatosti naselennia [Societal security of a person in the conditions of war in the context of the efficiency of employment of the population]. *Sotsialna bezpeka liudyny v umovakh viiny: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy zabezpechennia*. Kyiv-Odesa: Znanntia Ukrainy [in Ukrainian].
14. World Bank (2001). *Social Protection Sector Strategy Paper: From Safety Net to Springboard*. Washington DC, USA [in English].
15. Burgess, J. Peter (Ed.) (2010). *The Routledge Handbook of New Security Studies*. London: Routledge [in English].
16. Sundelius, B. (2006). A Brief on Embedded Societal Security. *Information and Security*, 17, 23–37. [in English].
17. Burgess, J. Peter. (2014). ‘The Future of Security Research in the Social Sciences and

- Humanities'. *European Science Foundation*. Retrieved from http://archives.esf.org/fileadmin/Public_documents/Publications/future_security_research.pdf [in English].
18. Lundin, P., Stenlås, N., Gribbe, J. (2010). *Science for Welfare and Warfare: Technology and State Initiative in Cold War Sweden*. Sagamore Beach, MA: Science History Publications [in English].
 19. Petersen, K. L. (2012). Risk Analysis: A Field within Security Studies? *European Journal of International Relations*, 18(4), 693–717. [in English].
 20. Nordic Рада. (2019). *Nordic Council Strategy on Societal Security: Adopted at the Session of the Nordic Council*, 30 October, Stockholm [in English].
 21. Bigo, D., Martin-Maze, M. (2014). D4.1 Report on Theory and Methodology for Mapping of Societal Security Networks. Source: *Societal Security Network* [in English].
 22. Varnalii, Z. S. (2023). Osoblyvosti sotsialnoi bezpeky liudyny v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia [Peculiarities of human social security in the conditions of war and post-war recovery]. *Sotsialna bezpeka liudyny v umovakh viiny: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy zabezpechennia*. Kyiv-Odesa: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

ENSURING SOCIETAL SECURITY UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL: FOREIGN EXPERIENCE

Lyndiuk Serhii

Abstract. The article is devoted to the analysis of foreign experience in providing societal security in the Scandinavian countries. The key elements of the current state of social security processes in Ukraine and ways of possible improvement of the state of its provision have been studied. The theoretical foundations of the terminology and practice of societal security in the Scandinavian countries are considered, the consequences of different understanding of security technologies and Scandinavian values are determined. Threats to societal security in Ukraine during the hybrid war and its consequences, the influence of external and internal factors on the societal security system are analyzed. The Scandinavian approach to societal security is found to be divided between the identity of approaches based on the Copenhagen School of Security Studies and approaches with a more «functional» and objective view of security. The differences in approaches and the connection of concepts with conceptual propriety are considered, including integrated security, sustainability and risk management. The regularities of the updated and holistic approach of the Scandinavian countries to societal security (from preparedness for war to increased attention to peacetime crises and infrastructure protection), through reforming management (principles of responsibility, similarity and proximity), targeting a wider range of threats are revealed (from military invasion to environmental hazards and man-made disasters and terrorist attacks) and security actors (not only military, public sector and governments, but also civil, private sector and citizens). A modern concept of societal security from the standpoint of the concept of sustainability is proposed, which contains a general systemic view of the ways of transition from the current state of societal security to the desired sustainable development. In order to ensure societal security, the need to observe the limits of the safe existence of dynamic social systems is substantiated. This concept is based on the methodology of identifying threats, challenges, risks, as well as strategizing sustainable

development from the standpoint of societal security and adaptive methods of ensuring societal security to justify medium- and long-term strategic planning in the field of societal security under martial law. The practical value of the study lies in the identification of such dominant trends in the provision of societal security in the Scandinavian countries. The main steps of ensuring societal security are proposed: ensuring the restoration and sustainability of the human-oriented societal security system; sustainability should permeate the expanded concept of societal security in Ukraine, etc. Recommendations have been developed regarding the conceptual foundations of ensuring societal security in the conditions of martial law in Ukraine.

Key words: security, societal security, public policy, social policy, martial law, strategy, threats, foreign experience, martial law.